

УДК 81'25

ПОНОМАРЬОВА Людмила – кандидатка філологічних наук, доцентка, доцентка кафедри української мови та слов'янської філології, Приазовський державний технічний університет, вул. Університетська, 7, Маріуполь, Донецька область, 87500, Україна (ludmila.ponomaryova@gmail.com)

ORCID: orcid.org/0000-0001-9367-5645

ЛОБОДЮК Інна – магістрантка кафедри української мови та слов'янської філології, Приазовський державний технічний університет, вул. Університетська, 7, Маріуполь, Донецька область, 87500, Україна (innaloboduk7@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1726-198X>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.45.33>

Бібліографічний опис статті: Пономарьова, Л., Лободюк, І. (2021). Питання перекладу темпоральних стилізацій у сучасних творах. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологія»*, 45, 369–376. doi: 10.24919/2522-4565.2021.45.33.

ПИТАННЯ ПЕРЕКЛАДУ ТЕМПОРАЛЬНИХ СТИЛІЗАЦІЙ У СУЧАСНИХ ТВОРАХ

Анотація. Лексика завжди відповідає часу створення і відрізняється у різний час і на різних територіях. Для територіальних різниць існують мови та діалекти. Їх переклад хоча і може викликати труднощі, однак підтриманий словниками, доробками вчених та практикою.

Темпоральну лексику можна спостерегти в текстах двох різновидів: 1. тексти, написані у віддалені епохи 2. історичні або квазіісторичні сучасні стилізації, де автори навмисно стилізують мову опису в часовому аспекті.

Актуальність роботи полягає в аналізі можливостей міжмовної передачі сучасних темпорально стилізованих текстів між близькосторідними мовами, враховуючи можливості неоднакового сприйняття в мові оригіналу і мові перекладу.

Об'єктом дослідження є темпоральна лексика російської мови, використувана у сучасних літературних творах, та її переклад українською мовою. Предметом дослідження є методи перекладу застарілих слів, за допомогою яких досягається ефект темпоральної стилізації.

Проблема перекладу темпорального складника твору є однією з найменш досліджених як у теоретичному, так і в практичному відношенні. У теоретичному плані науковий інтерес представляє визначення складу і статусу лексичних шарів, джерел їх походження і закономірностей їх використання в різних сферах комунікації.

Також слід указати на відсутність теоретично розроблених критеріїв виділення ознак темпоральної стилізації, дослідження механізму породження

стратегії історичної стилізації мови, визначення функцій лексики високого стилістичного шару, джерел її формування і тенденцій розвитку. Дискусійні питання пов'язані з вибором та реалізацією стратегій адекватного перекладу та цілісністю семантичного-емоційного навантаження перекладених текстів.

Отже, ступінь еквівалентності перекладу може бути достатньо об'єктивно визначено за допомогою зіставлення реакції реципієнтів на текст перекладу та оригіналу, і саме відповідність розуміння тексту реципієнтами буде критерієм оцінки результатів перекладацького процесу.

Ключові слова: темпоральна стилізація, високий стиль, емоційно-експресивне забарвлення, застаріла лексика.

PONOMAROVA Liudmyla – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Ukrainian Language and Slavic Philology, Pryazovskyi State Technical University, Universitetska str., 7, Mariupol, Donetsk region, 87500, Ukraine (ludmila.ponomaryova@gmail.com)

ORCID: orcid.org/0000-0001-9367-5645

LOBODYUK Inna – Master at the Department of Ukrainian Language and Slavic Philology, Pryazovskyi State Technical University, Universitetska str., 7, Mariupol, Donetsk region, 87500, Ukraine (innaloboduk7@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1726-198X>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.45.33>

To cite this article: Ponomarova, L., Lobodyuk, I. (2021). Pytannia perekladu temporalnykh stylizatsii u suchasnykh tvorakh [The issue of translating temporal stylizations in contemporary works]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobyt'skoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriiia «Filolohiia» – Problems of Humanities. «Philology» Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 45, 369–376.* doi: 10.24919/2522-4565.2021.45.33 [in Ukrainian].

THE ISSUE OF TRANSLATING TEMPORAL STYLIZATIONS IN CONTEMPORARY WORKS

Summary. Vocabulary always corresponds to the time of creation and differs at different times and in different territories. There are languages and dialects for territorial differences. Although it may be complicated, their translation is nevertheless supported by dictionaries, scientific works and practice.

Temporal vocabulary can be found in texts of two varieties: 1. texts written in distant eras 2. historical or quasi-historical modern stylizations, where the authors deliberately stylize the language of description in the temporal aspect.

The relevance of this work lies in the analysis of the interlingual transmission possibilities of temporally stylized texts between closely related languages.

The object of research is the temporal vocabulary of the Russian language used in modern literary works in Ukrainian translation.

The subject of research is the translation of lexical and stylistic means by which the effect of quasi-historical stylization is achieved.

The problem of translating the temporal component of the work is one of the least researched both in theoretical and practical terms. In theoretical terms, the scientific interest is to determine the composition and status of lexical layers, sources of their origin and patterns of their use in various areas of communication.

It should also be noted that there are no theoretically developed criteria for distinguishing features of temporal stylization, research on the mechanism of generating of historical language stylization strategy, determining the functions of the high stylistic layer vocabulary, sources of its formation and development trends. Discussion questions are related to the choice and implementation of strategies for adequate translation and the integrity of the semantic and emotional load of translated texts.

Thus, the degree of equivalence of the translation can be quite objectively determined by comparing the reaction of the recipients to the translated text and the original, and that correspondence of the recipients' understanding of the text will be the criterion for evaluating the results of the translation process.

Key words: *temporal stylization, high style, emotionally-expressive coloring.*

Постановка проблеми. В останнє десятиліття ХХ ст. особливу увагу приділено вивченню проблеми перекладу стилістично забарвленої лексики. Питання перекладу історизмів та архаїзмів вивчено досить добре. Зовсім по-іншому сприймається питання про темпоральну стилізацію під час перекладу сучасної художньої прози, що подекуди має ефект квазіісторичної. Під квазіісторичними (у значенні уявно, псевдоісторичними) текстами маємо на увазі тексти, у яких використання темпоральної стилізації спрямоване не на досягнення історичної достовірності, а на вираження певного емоційно-експресивного змісту.

Проблема перекладу такого темпорального складника твору є однією з найменш досліджених як у теоретичному, так і в практичному відношенні. У теоретичному плані науковий інтерес спрямовано на визначення складу й статусу лексичних шарів, джерел їх походження і закономірностей їх використання в різних сферах комунікації. Останнє дає змогу дійти висновку про ступінь уживаності слів того чи того шару і про тенденції їх розвитку. З погляду практики розв'язання названих проблем важливо диференціювати пов'язані з ними нормативні правила мовного вживання для корекції й поповнення словникових статей і для визначення методів перекладу відповідних творів.

Актуальність статті полягає в аналізі можливостей міжмовної передачі сучасних темпорально стилізованих текстів між близькоспорідненими мовами, ураховуючи можливості неоднакового сприйняття в мові оригіналу й мові перекладу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемами перекладу історизмів та архаїзмів у різний час опікувалася низка вчених у роботах із теорії перекладу художніх творів (Левый, 1967; Попович, 1980; Хохел, 1988; Виноградов, 2001; Таунсенд, 2004). Дехто з дослідників (Федоров, 1983; Чуковський, 2008; Комиссаров, 1980) розглядали також й історичну стилізацію та архаїзацію, подекуди ототожнюючи одне з одним.

В.С. Виноградов зазначав, що історична стилізація – це «створення в перекладі за допомогою лексичних, морфологічних, синтаксичних засобів, зв'язків сучасної мови перекладу з рідною мовою більш ранніх епох із метою створення особливого стилістичного ефекту співвіднесеності з минулим» (Виноградов, 2001, с. 142). Тобто темпоральну стилізацію використовують, коли час написання оригіналу значно віддалений від часу виконання перекладу, а також коли автор оригіналу ставить за мету стилізувати мову твору в часовому аспекті.

Низка вчених пропонує класифікацію архаїзмів, яка ґрунтується на поділі архаїзмів на лексичні (слова, які застаріли цілком як певні звукові комплекси) і семантичні (сміслові) (слова із застарілими значеннями в їхній семантичній структурі), які поділяють на підгрупи (Шанський, 1990; Шестакова, 2000; Ахманова, 1957; Михайлова, 1987; Розенталь, Теленкова, 1985).

Метою статті є виявлення особливостей відтворення темпоральної стилізації у російській прозі та доборі стратегій і прийомів її українського перекладу зі збереженням експресивно-емоційного забарвлення, притаманного оригіналу.

Поставлена мета передбачає вирішення таких **завдань**:

- 1) порівняти теоретичні погляди на визначення понять «темпоральна стилізація», «історична стилізація»;
- 2) визначити семантичні та функціональні ознаки структур, що мають стилістичний ефект темпоральності;
- 3) з'ясувати деякі перекладознавчі стратегії передачі структур високого стилю.

Виклад матеріалу. Слова стилістично не рівноцінні. Одні сприймаються як книжні, інші – як розмовні; одні надають мові урочистості, інші звучать невишукано. Під час стилістичної характеристики слова враховують, по-перше, його належність до одного з функціональних стилів або відсутність функціонально-стильової закріпленості, по-друге, емоційне забарвлення слова, його експресивні можливості.

За визначенням літературознавчої енциклопедії (2007), «високий стиль – один із трьох традиційних стилів, що теоретично розроблялися і практично функціонували (зокрема, в Україні) у XVII–XVIII ст. За теорією трьох стилів, високий стиль передбачав емоційно урочистий, пишномовний виклад, присвячений важливим подіям, особам, діянням богів, перемогам у битвах, доблесті героїв тощо. Вирізнявся широким використанням так званих прикрашувальних мовних засобів, зокрема словесних (метафори, синекдохи, метонімії, антонімасії, повторів, подвоєння, приєднання та ін.) і змістових (алегорії, перифрази, гіперболи, апострофи, етопеї, гіпотипози, персоніфікації, парентези, епіфонеми) фігур».

Дискусійним моментом у характеристиці слів високого стилю є і питання про те, чи можуть ці слова висловлювати негативну оцінку. Багато лінгвістів вважають, що високим словам властива тільки позитивна емоційна оцінка.

Альтернативну можливість бачать лише деякі лінгвісти, такі як В.Я. Голуб (1977), М.В. Панов (1963), Д.Н. Шмельов (1977), Н.Ф. Алефиренко (2018).

Отже, усі відомі критерії виділення високого стилю (його релевантні ознаки) потребують уточнення. Однак і наявність «високого» денотата характерна не для всіх підвищених слів, що дуже ускладнює переклад. Особливо коли це стосується російсько-українського перекладу. Непредставленість деяких лексем, притаманних темпоральній стилізації, а саме високому стилю, можна пояснити відсутністю того соціального прошарку, який би ними користувався. Як відомо, «високий стиль» з'явився у російській мові не лише завдяки переходу біблійних виразів у постійний ужиток, а й поширенню на теренах Російської імперії моди на все іноземне (зокрема, на мову). Саме тому деякі синтаксичні конструкції, що сприймалися як зразки високого стилю, – це конструкції, побудовані за зразком німецької або французької мови зі збереженням притаманного цим мовам порядку слів.

Ті самі процеси не пройшли в українській мові тому, що вона була під заборону, а «панство» спілкувалося винятково російською. Отже, переклад таких конструкцій стає справою не з легких.

Наявність експресії у слові пов'язана з ускладненням її семантики додатковою стилістичною інформацією, тобто інформацією про переважну функціональну сферу використання, або експресивно-стилістичним забарвленням мовних елементів.

Під експресивністю у нашій роботі розуміємо підвищену виразність мовних знаків і певних текстів. Компоненти експресивності: емоційність, оцінність, образність та інтенсивність перебувають у слові високого стилю в тісному зв'язку, можливо, у більш тісному, ніж в інших експресивних знаках, більшість з яких спеціалізується на вираженні одного компонента.

Якщо ж вийти на рівень висловлення (тексту), то тут експресивність властива вже не лише самому слову високого стилю, а й усьому цьому висловлюванню або тексту (це стосується і будь-яких конкретних прикладів на слововиди і словосполучення).

Ознаки високості й урочистості співвідносні між собою за принципом диференціації мови й мовлення, системи та функції, опозитивної й польової структури і т. ін., а ознака урочистості, незважаючи на свою емпіричність, цілком прийнятна як шукане уточнювальне визначення щодо «експресивності», тобто можна говорити про дві інваріантні ознаки високого слова: сему урочистості та сему експресивності, поєднання яких – гіперсема «урочиста експресивність» – виступає як диференційна ознака високих слів, що відрізняє їх від усіх інших шарів лексики. Інакше кажучи, специфіка високого слова полягає у його здатності завжди надавати тексту урочистість (чи псевдоурочистість), чим воно й відрізняється від інших слів.

Ще одним засобом надання тексту відтінку застарілості є використання розмовної лексики, яка або зовсім вийшла з ужитку, або яку використовують досить рідко.

Перетин у текстах темпоральних стилізацій різноспрямованих типів (високий стиль і народна розмовна лексика) надає мовленню героїв комічного, химерного вигляду. А для перекладача становить серйозну проблему, оскільки необхідність адекватно передати експресивно-стилістичне забарвлення елементів може наштовхнутися на відсутність повного еквіваленту зазначених елементів у мові перекладу.

Отже, методи перекладу сучасних текстів, де автор для надання темпоральної стилізації використовує різні типи застарілої лексики, можна поділити на такі різновиди:

1. Коли елемент темпоральної стилізації у мові оригіналу не має абсолютного еквіваленту перекладу, що відповідав би як лексичному, так і експресивно-емоційному навантаженню, пор.: *Жаль, подоли плат'єв укоротили по новий моде, на подоли наступать **всяко сподручней** было бы*. Сполучення слів *всяко сподручней* застосоване автором у непрямому значенні *дійствительно удобнее* для підкреслення темпоральної стилізації мовлення персонажа. Прямий переклад українською мовою (*всяко – усяко, сподручней – зручніше*) не передає задуму автора. Унормованим використанням прислівника *всяко* в українській мові є лексема на позначення поняття *неоднаково, по-різному*, пор.: *Усяко (у значенні різне) кажуть: одні його винуватять, другі її* (Панас Мирний). *Не знаю напевно, – бо казали люди **всяко*** (З. Тулуб). Для представленого речення більш релевантним виглядає переклад *Шкода, подоли суконь вкоротили за новою модою, на подоли наступати **справді зручніше** було б*.

У перекладі сполучення слів *справді зручніше* краще відповідає семантичному значенню, але не відповідає емоційно-експресивному навантаженню речення. Отже, переклад не можна назвати повністю релевантним, а лише таким, що передає загальну семантику і не впливає на розуміння тексту.

2. Коли елемент темпоральної стилізації у мові оригіналу має адекватний переклад, що передає і семантичне, і стилістичне його значення, пор.: *Приемы и без того сил требовали нечеловеческих, **ибо** маска так и **норовила** сползти, а делать **сего** было нельзя*.

Російський сполучник *ибо* використаний автором у непрямому значенні *потому что* для підкреслення високого (книжного) стилю мовлення героя. Прямий переклад українською мовою (*ибо – бо*) передає задум автора. Українсько-російський словник дає таке визначення лексеми: *бо – тому що, через те що*, яке аналогічно відповідає значенню російського слова *ибо*. Унормоване використання такого сполучника в українській мові є релевантним для перекладу, пор.: *Місяць ясененький Промінь тихесенький Кинув до нас. Спи, мій малесенький! Пізній **бо** час* (Л. Українка).

Російське дієслово *норовить* використане автором у непрямому значенні *намереваться* для підкреслення високого стилю мовлення персонажа. Прямий переклад українською мовою (*норовить – норовити*) передає задум автора. Українсько-російський словник дає таке визначення лексеми: *норовити – наполегливо намагатися зробити що-небудь*, яке аналогічно відпові-

дає значенню російського слова *норовить*. Унормоване використання такого дієслова в українській мові є релевантним для перекладу, пор.: *Турн в кріпость впертись норовить* (І. Котляревський).

У перекладі слова *бо* та *норовити* відповідають семантичному значенню та виправдовують емоційно-експресивне навантаження речення. Отже, переклад можна назвати повністю релевантним, таким, що передає семантичне значення і не впливає на загальне розуміння тексту.

3. Переклади, де для досягнення темпорального ефекту використовують синтаксичні перетворення речень. Використання непрямого порядку слів може бути повністю перенесеним у мову перекладу.

Висновки. Дослідження методів перекладу темпоральних стилізацій у творах сучасних російських авторів довело, що вони не завжди є еквівалентними на рівні емоційно-експресивного забарвлення, що впливає на сприйняття загального семантичного гла твору.

Для визначення результату перекладу прийнято висловлюватися у термінах «адекватний переклад» і «еквівалентний переклад». Перекладачеві сучасних текстів, де темпоральну стилізацію використовують для створення комічного ефекту, постійно потрібно вирішувати, якими елементами оригіналу можливо поступитися, щоб зробити можливим повноцінне відтворення інших комунікативно значущих його частин. Тоді ті, що будуть сприймати перекладний текст, уважатимуть його повністю тотожним тексту оригінальному. Незважаючи на те що абсолютно повна передача всіх смислів, укладених в оригіналі, неможлива, перекладачеві під силу наблизитися до оригіналу й відтворити його іншою мовою (Романова, 2011).

Ступінь еквівалентності перекладу може бути достатньо об'єктивно визначено за допомогою зіставлення реакції реципієнтів на текст перекладу та оригіналу, і саме відповідність розуміння тексту реципієнтами буде критерієм оцінки результатів перекладацького процесу.

У подальших розвідках передбачаємо більш глибоко розглянути класифікацію методів перекладу сучасних текстів із темпоральними стилізаціями, оскільки представлені у роботі типи перекладу не є закінченими.

ЛІТЕРАТУРА

- Алефиренко Н.Ф.** Современные проблемы науки о языке : учебное пособие. Москва : Флинта, 2018. 416 с.
- Виноградов В.С.** Введение в переводоведение (общие и лексические вопросы). Москва : Издательство института общего среднего образования РАО, 2001. 224 с.
- Гаврилів Т.** Текст між культурами. Перекладознавчі студії. Київ : Критика, 2005. 200 с.
- Літературознавча енциклопедія* : у 2-х т / авт.-уклад. Ю.І. Ковалів. Київ : Академія, 2007. Т. 1. 178 с.
- Романова Л.Г.** Адекватность и эквивалентность как переводческие категории: теоретико-экспериментальное исследование : дис. ... канд. филол. н : 10.02.19 ; Челябинский государственный университет». Челябинск, 2011. 260 с.

- Чуковский К.И.** Высокое искусство: Принципы художественного перевода. Санкт-Петербург : Авалонь, 2008. 448 с.
- Crystal D.** Words in Time and Place: Exploring Language Through the Historical Thesaurus of the Oxford English Dictionary. Oxford : Oxford University Press, 2014. 304 p.

REFERENCES

- Alefirenko, N.F.** (2018). *Sovremennye problemy nauki o yazyke [Modern problems of the science of language]*. Moscow: Flinta [in Russian].
- Vinogradov, V.S.** (2001). *Vvedenie v perevodovedenie (obshchie i leksicheskie voprosy) [Introduction to Translation Studies (General and Lexical Issues)]*. Moscow: Izdatel'stvo instituta obshchego srednego obrazovaniya RAO [in Russian].
- Havriliiv, T.** (2005). *Tekst mizh kul'turami. Perekladoznavchi studiyi [Text between cultures. Translation studies]*. Kyiv: Kritika [in Ukrainian].
- Kovaliv, Yu.I.** (2007). (Eds.). *Literaturoznavcha entsiklopediya [Literary encyclopedia]*. Kyiv: VTS «Akademiya» [in Ukrainian].
- Romanova, L.H.** (2011). *Adekvatnost' i ekvivalentnost' kak perevodcheskie katehorii: teoretiko-eksperimental'noe issledovanie [Adequacy and Equivalence as Translation Categories: A Theoretical and Experimental Study]: dis. na poluchenie nauch. stepeni kand.filol.n : 10.02.19 : zashchita 11.10.2011 / nauch. ruk. K.I. Belousov. Chelyabinsk: FHBOU VPO «Chelyabinskiy gosudarstvennyy universitet» [in Russian]*.
- Chukovskiy, K.I.** (2008). *Vysokoe iskusstvo: Printsipy khudozhestvennogo perevoda [High Art: Principles of Literary Translation]*. Sankt-Peterburg: ID «Avalon» [in Russian].
- Crystal, D.** (2014). *Words in Time and Place: Exploring Language Through the Historical Thesaurus of the Oxford English Dictionary*. Oxford: Oxford University Press [in English].